

Operatívny záujem o osoby s kriminálnou minulosťou

Anotácia: Autor poukazuje na registrované rezervy pri praktickom realizovaní procesov OPČ na úseku poznávania osôb s kriminálnou skúsenosťou a predkladá návrhy, ktorými je možné zvyšovať účinnosť a efektívnosť policajnej práce na tomto úseku.

Kľúčové slová: záujmová osoba, kriminálna minulosť, kriminálna skúsenosť, recidíva, recidivista, postpenitenciárna starostlivosť, ochranný dohľad.

Aktuálnosť a kvalita účelového poznania určitých osôb výrazne ovplyvňuje účinnosť a efektívnosť policajného konania. Z tohto dôvodu delegované úlohy a funkcionality procesov operatívno-pátracej činnosti (ďalej len OPČ) v systéme policajného konania, ako keby samy vyvolávali oprávnený záujem operatívnych pracovníkov o určité skupiny osôb, resp. o konkrétne osoby. V Slovenskej republike, v ktorej sú rešpektované princípy práva, demokracie, slobody a humanizmu, nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia sú zaručené. Obmedziť ju možno iba v prípadoch ustanovených zákonom (*Základná listina práv a slobôd, Ústava SR*). Charakter účelovej realizácie procesov OPČ, ktorej objektom sú určité osoby, predpokladá prelomenie tohto základného práva.

Poznávanie (*vyhľadávanie, zisťovanie a identifikovanie*) a previerka osôb operatívneho záujmu je forma OPČ (*vonkajší prejav účelovo štruktúrované realizovanej činnosti – procesu*). V jej štruktúre sú cieľavedome vykonávané úkony a opatrenia na účely poznávania operatívneho záujmu ku konkrétnym osobám. Na základe tohto poznania v prípade potreby prijímanie rozhodnutí o spôsobe jeho využitia. Z uvedeného je zrejmé, že aplikáciu tejto formy OPČ je možné štrukturálne charakterizovať v troch relatívne samostatných etapách. Prvou etapou je zisťovanie informácií o osobách, druhou previerka informácií s cieľom identifikovať, či skutočne ide o osoby operatívneho záujmu, a nakoniec prijatie a realizáciu potrebných preventívnych, resp. represívnych opatrení.

V predkladanej štúdii sme sa rozhodli poukázať na existujúce možnosti, ktoré na základe výsledkov výskumu nie sú v policajnej praxi využité, a to hlavne pri riešení situácií vo vzťahu k osobám, ktoré v minulosti spáchali trestný čin.¹ V tejto súvislosti si dovoľujeme uviesť, že v policajnej praxi existujú značné rezervy aj pri komunikácii s inými kategóriami osôb, ku ktorým je potrebné prijímať a realizovať operatívne policajné opatrenia. V tomto smere osobitnú pozornosť príslušníci PZ sú povinní venovať najmä občanovi, identifikovať jeho potreby a v súlade svojich kompetencií ich náležitým spôsobom saturovať.

1 Operatívny záujem o osobu

Pri zdôvodňovaní aplikácie policajných opatrení a úkonov vo vzťahu k určitým skupinám osôb, resp. ku konkrétnym osobám, sú využívané rôzne kritériá, ktoré majú heterogénny charakter. Rešpektujúc potreby účelovej aplikácie OPČ z týchto kritérií, je vhodné vymedziť tie, ktoré vykazujú určitú relevanciu vo vzťahu práve k tejto činnosti. Predovšetkým z týchto dôvodov v policajnej praxi je účelovo zavedená kategória *-operatívny záujem o osobu (v skratke záujmová osoba)*.

Operatívny záujem o osobu tvorí účelovo vytvorený súhrn kritérií (dôvodov) všeobecného a konkrétneho charakteru, ktorý využívajú operatívni pracovníci pri zdôvodňovaní účelovej realizácie procesov OPČ (opatrenia, úkony) a to vo vzťahu k určitej skupine osôb alebo ku konkrétnym osobám.

¹ Vedeckovýskumná úloha: „Možnosti rozvoja OPČ v systéme kontroly kriminality“ a iné.

V policajnej praxi operatívni pracovníci pri zdôvodnení operatívneho záujmu obligatórne využívajú kritériá (*kritérium*), ktoré majú všeobecný normatívny charakter. Sú deklaratórne vymedzené v právnych normách, ktoré vymedzujú právnu reguláciu realizácie procesov OPČ (*normatívne kritériá*)². Pri tomto zdôvodňovaní kritériá konkrétneho charakteru majú fakultatívny, subsidiárny charakter. Ich akceptáciou je určovaný predovšetkým právny status týchto osôb. Napríklad vo vzťahu k účelovej realizácii procesov OPČ záujmovými osobami sú:

- občania,
- osoby poškodené, obeť,
- svedok (*chránený, ohrozený*),
- osoby konajúce v prospech PZ,
- páchatelia trestných činov:
 - osoby podozrivé z páchania trestného činu (*príprava, pokus, návod, pomoc, spolupáchateľ, dokonanie*), obvinený, obžalovaný,
 - osoby právoplatne odsúdené za spáchaný trestný čin (*podmienečne, nepodmienečne, nenastúpili do výkonu trestu*),
 - vo výkone väzby,
 - vykonávajúci trest odňatia slobody;
 - prepustení z výkonu trestu odňatia slobody
 - a iné kategórie.

Význam tejto všeobecnej klasifikačnej kategorizácie osôb operatívneho záujmu vyplýva predovšetkým z ich pozičnej roly, ktorú operatívni pracovníci špecifikujú akceptáciou kritérií, ktoré majú konkrétny vzťah k plneniu operatívnych úloh. Účelovým zjednodušením tejto kategorizácie je možné osoby klasifikovať do dvoch skupín:

1. **skupina** – osoby operatívneho záujmu, ktoré pri realizácii procesov OPČ kooperujú s operatívnymi pracovníkmi (*resp. plnia úlohy v súčinnosti*),
2. **skupina** - osoby operatívneho záujmu, ktoré je potrebné účelovo realizovanými procesmi OPČ kontrolovať, podieľať sa na výkone ochranného dohľadu, eliminovať ich aktivity a pod.

Vo vzťahu ku konkrétnym osobám touto klasifikačnou štrukturalizáciou sú zvýraznené predovšetkým sledované preventívne funkcie procesov OPČ. Na druhej strane je však potrebné zdôrazniť, že táto klasifikácia vytvára predpoklady na adresne presadenie represie vo vzťahu k osobám operatívneho záujmu.

2 Osoby s kriminálnou minulosťou

Operatívni pracovníci sú povinní realizovať procesy OPČ s cieľom zamedziť a predchádzať páchaniu trestných činov. Z analogického výkladu tohto zamerania je zrejmé, že ich záujem by mal byť orientovaný aj na osoby, ktoré disponujú kriminálnou skúsenosťou a nie sú podozrivé z páchania trestných činov.

Výsledky aplikovaného výskumu jednoznačne potvrdzujú, že realizovaná činnosť operatívnych pracovníkov s týmto zameraním má viac-menej formálny „*alibistický*“ charakter. Je nekoordinovaná, dokonca adekvátne nekontrolovaná, bez preukázateľných výsledkov a efektov a pod. Z týchto dôvodov otázky, ktoré je potrebné riešiť, môžu mať túto formuláciu: „*Aké procesy OPČ sú realizované na preventívny účel?*“, „*Ako je ich možné zdôvodniť?*“, „*V akej forme je realizovaný štrukturálny obsah preventívnych procesov OPČ?*“ a pod.

² Napríklad: § 3 zákona č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov (ďalej zákon o PZ) zákonodarca uvádza, že Policajný zbor pri plnení svojich úloh spolupracuje s orgánmi verejnej moci, ozbrojenými silami, ozbrojenými bezpečnostnými zbormi, Slovenskou informačnou službou, s právnickými osobami a fyzickými osobami.

Osoby s kriminálnou minulosťou sú špecifickou kategóriou záujmových osôb. Pri zdôvodňovaní tohto zdanlivo jednoduchého konštatovania je možné využiť celý rad teoretických, ale aj praktických argumentov. Medzi nimi dominantné postavenie majú spoločenská závažnosť kriminálnych aktivít, na ktorých sa podieľajú, a identifikovaná potreba ich poznania.

Z empirického poznania vyplýva, že subjekty s kriminálnou minulosťou sa pomerne výrazne podieľajú na páchaní trestnej činnosti, ktorú využitím kriminálnej skúsenosti dokážu účinne a efektívne dokonať a utajiť. Kriminálnu skúsenosť využívajú nielen pri zdokonaľovaní spôsobov páchania trestnej činnosti, ale aj pri ovplyvňovaní procesov, ktoré sú realizované pri jej odhaľovaní a dokazovaní. Tým tieto subjekty zvyšujú úroveň spoločenskej závažnosti trestných činov. Tieto skutočnosti v právnom štáte generujú hľadanie a nachádzanie riešení, ktoré majú nielen celospoločenský, ale aj konkrétny „osobnostný“ rozmer.

Jedným z riešení je aplikácia foriem OPČ, ktorými sa získava a preveruje poznanie o záujmových osobách s **kriminálnou minulosťou, ktorá má svoje osobitné prejavy vo forme kriminálnej skúsenosti.**

Kriminálna skúsenosť je podstatná stránka vzťahov subjektov trestného činu k okolitému svetu. Tá súvisí so spracúvaním dojmov o okolitom svete (čo sa uskutočňuje vedome a zároveň s učením), alebo sú to získané znalosti, schopnosti a zručnosti technického a metodického charakteru najmä pri páchaní trestných činov.

Podľa toho, aké kategórie alebo pojmy sa intervenujú v úvahách o **kriminálnej skúsenosti**, je vhodné, ak ju operatívni pracovníci skúmajú ako **konanie, aktivitu, proces, dispozíciu a pod.** Z toho vyplýva, že charakteristika kriminálnej skúsenosti pri realizácii procesov OPČ (od „skúsiť“, „vyskúšať“) sa používa v niekoľkých významoch:

- nadobudnutá skúsenosť, získaná páchaním kriminálneho konania, kriminálnych aktivít: „osoba s kriminálnou skúsenosťou“ – „životná skúsenosť“,
- výsledok obvykle zmyslového vnímania, zdroj poznania, ktorý ešte nemusí byť formulovaný slovami – „vnímanie a akceptácia funkcie červenej farby“,
- trvalý výsledok zážitku alebo prežitia (napríklad prežitie, zažitie určitej udalosti): vnútorná skúsenosť, kriminálna emocionálna skúsenosť – bezprostredný kontakt s: obeťou, miestom činu, spolupáchateľom, operatívnym pracovníkom, a pod.
- kriminálna empiria – výsledok riadeného a opakovateľného pozorovania a iné.

Vo všetkých týchto klasifikačných prípadoch sa kladie dôraz na bezprostrednú **vlastnú (individuálnu) kriminálnu skúsenosť**, ktorej dispozičný význam korešponduje aj s kriminálnou orientáciou konkrétnych subjektov (minulou a súčasnou).

Na základe výsledkov kauzálnej analýzy vyšetrovacích spisov je možné vysloviť záver, že program kriminálneho konania je taktiež formovaný subjektom, ktorý pri páchaní trestných činov prevzal „osvedčené“ predchádzajúce skúsenosti od iného subjektu, resp. z vonkajšieho prostredia (kriminálna kultúra, podsvetie). V procese kriminálnej aktivity prevzatý model pomerne frekventovane subjekt modifikuje, prispôbuje existujúcej situácii a pod. K získaniu kriminálnej skúsenosti tohto druhu dochádza:

- v kriminálnom prostredí,
- napodobňovaním vzorov z mediálneho kriminálneho spravodajstva, ekonomiky, kultúry
- počas výkonu väzby a výkonu trestu odňatia slobody a pod.

Mnohým subjektom v kriminálnom prostredí je zrejmé, že učenie vlastnými skúsenosťami je nákladné alebo aj nebezpečné, a preto sa pri páchaní trestných činov častejšie riadia príkladom alebo radou iných. V procese realizácie kriminálnych aktivít akceptujú vyskúšané spoločenské zvyky, než by riskovali neúspech a vlastnú absenciu skúseností. Z tohto hľadiska je možné hovoriť aj

o kolektívnej kriminálnej skúsenosti, o zásobe osvedčených vzorov kriminálneho konania (príbehov), v ktorých subjekty pri páchaní trestných činov využívajú skúsenosti iných. Aj tým je zvýraznené, že kriminálne prostredie má svoj „**komunikačný**“ jazyk, ktorým sa kriminálna skúsenosť zdokonaľuje v súlade s konkrétnymi potrebami a možnosťami konkrétnych subjektov.

Tak ako je to uvedené, individuálna, resp. kolektívna kriminálna skúsenosť sú fenomény, ktoré je nutné poznávať účelovo realizovanými procesmi OPČ. Konkrétny charakter a obsah tohto poznania výrazne ovplyvňuje dôvody a realizáciu opatrení vo vzťahu k tejto kategórii osôb operatívneho záujmu, ktoré sa v minulosti spáchali trestný čin (*činy*).

3 Determinanty genézy kriminálnej skúsenosti

Pre genézu kriminálnej skúsenosti platia filozofické princípy determinizmu, ktoré nemajú zákonitú podobu. Pri tomto determinizme sa uplatňuje autonómna rola ľudskej vôle. Pri vytváraní spôsobu páchania trestného činu je ňou subjekt determinovaný, zároveň však koná slobodne, pretože je schopný prijímať rozhodnutia so znalosťou veci a vyberať si zo škály rôznych možností varianty konania. Táto skutočnosť, evidentná (*dá sa povedať typická*) pre súčasnú dobu, výrazne sťažuje akceptáciu tradičných prístupov a využívanie tradičných postupov pri poznávaní kriminálnych aktivít.

Z empirických skúseností je zrejmé, že analyzovanie determinácie kriminálnej skúsenosti sťažujú predovšetkým tieto dôvody:

- determinujúcich faktorov je veľké množstvo,
- existuje celá plejáda možností dosiahnuť kriminálnu skúsenosť,
- determinujúce faktory sa pri vytváraní kriminálnej skúsenosti neuplatňujú automaticky, sú sprostredkované a transformované vnútornými, a to najmä psychickými stavmi, vlastnosťami a procesmi,
- kriminálna skúsenosť sa nemusí do procesu kriminálneho konania (*kriminálnej aktivity*) premietnuť okamžite, môže sa hromadiť (*trebárs aj bez vedomia subjektu*), jej účinky sa môžu oneskoriť, neskoršie môže ovplyvniť spôsob konania subjektu (*nielen kriminálneho*).

Usudzovanie o determinácii kriminálnej skúsenosti má preto len pravdepodobnú povahu.

Rešpektujúc uvedené medzi **objektívne determinanty**, ktoré pôsobia na subjekt zvonka a ovplyvňujú proces vytvárania jeho kriminálnej skúsenosti je možné predovšetkým zaradiť:

- spoločenské podmienky,
- predmet a objekt útoku,
- vzťah medzi páchatelom a predmetom a objektom útoku (*zbraň, jed, nástroj, obeť, a iné.*),
- miesto činu a podmienky na ňom,
- čas spáchania trestného činu,
- existencia spolupáchateľstva,
- dostupnosť a charakter nástrojov a iných pomôcok,
- význam ďalších, napríklad demografické a geografické prostredie,
- meteorologické podmienky, možnosť odbytu, možnosť úkrytu, sú závislé od druhu trestného činu.

Subjektívne determinanty súvisia s osobnosťou subjektu kriminálneho konania (*kriminálnej aktivity*). Medzi nimi majú osobitné postavenie:

- motív, účel a cieľ trestného činu (*kriminálnej aktivity*),
- somatické vlastnosti subjektu (*hmotnosť, telesné proporcie, silný, slabý*),

- psychické vlastností subjektu (*psychomotorické vlastností – koordinovanosť, obratnosť, zručnosť, komunikatívnosť*); rozumové schopností – inteligencia; temperament; záujmy; charakter; psychické poruchy),
- vek a pohlavie subjektu,
- vzťah k obeti a pod.

Ku všetkým týmto uvádzaným diferenciáciám, ktoré nasvedčujú o determinujúcich vplyvoch rôznych faktorov, je potrebné dodať, že sa prejavujú len ako statické tendencie vo veľkých súboroch, a preto pre jednotlivé subjekty nemusia platiť.

Existenciu týchto skutočností potvrdzuje skúmanie mechanizmov regulácie konania pri páchaní trestného činu, ktoré majú rôzny prejav vo vzťahu ku kriminálnej skúsenosti. Z rozboru z niektorých z nich vyplýva:

- a) Uvedená skutočnosť sa prejavuje najmä v systéme kriminálnych aktivít, v ktorých páchatelia nevedome alebo vedome využívajú svoje osobnostné fyziologické a psychické dispozície a získané skúsenosti z legálnej činnosti. Prejavuje sa to najmä v ich nepodmienenom vzťahu k prvkom kriminálnej aktivity. Napríklad pohybové aktivity sú jednoduché fixné programy, fungujúce na základe podnetu z vonkajšieho prostredia, ktoré nie sú vedome riadené. Sú vysoko stabilné a majú veľkú individualizačnú hodnotu. Uplatňujú sa napríklad pri biomechanickom kriminalistickom skúmaní.
- b) Iné mechanizmy regulujúce konanie páchatel'a sú registrované pri nepripravovaných trestných činoch. Vo vzťahu k vzniku kriminálnej skúsenosti tento mechanizmus je možné označiť za tzv. pokusné riadenie (*labyrint učenia alebo série pokusov a chýb*) pri páchaní trestnej činnosti. V operatívnej praxi táto realita je mnohokrát terminologicky označovaná veľmi jednoducho – „*niekto, niekde, nejako musel začať*“.
- c) Najčastejším a najvýznamnejším mechanizmom, regulujúcim vznik spôsobu kriminálneho konania je páchatel'ov plán spôsobu páchania trestného činu, ktorý spracoval využitím kriminálnej skúsenosti. V ňom predvída (*anticipuje*) nielen výsledky, ale aj priebeh konania, ktorému prispôsobuje povahu a postup operacionálnych elementov spôsobu páchania.
- d) Automatizmy sú ďalším druhom kriminálnej skúsenosti, ktoré sú v rozhodujúcej miere subsumované do spôsobu páchania trestného činu. Do tejto skupiny automatizovaných aktivít patria sústava dočasných spojov (*reflexy*), dynamicky stereotyp, znalosti a návyky.

V praxi sú registrované pomerne frekventovane prípady, v ktorých páchatel' preberá overené fixované skúsenosti z predchádzajúcej trestnej činnosti a akceptuje ich pri formovaní spôsobu páchania. Za novej situácie, ktorá vykazuje zhodné rysy s minulosťou, mnohokrát dochádza k prenosu a opakovaniu spôsobu páchania. Tento jav sa označuje termínom „**perserverancia**“, ktorým sa rozumie akceptovanie a zotrvanie páchatel'a s kriminálnou skúsenosťou (*najčastejšie recidivistu*) na návykovom spôsobe kriminálneho konania (*páchania*).

Opakujúci sa spôsob páchania trestného činu určitého druhu, ktorý je príznačný pre konkrétneho páchatel'a, sa nazýva „**modus operandi**“ (*vžitý spôsob operácie*). Z praktických skúseností vyplýva, že automatizácia konania pri páchaní trestného činu vzniká až na základe jeho opakovania. Preto sa s ňou operatívni pracovníci stretávajú najmä u páchatel'ov trestných činov páchaných v sérii, resp. recidívne. Nie je však výnimkou, že niektoré komponenty spôsobu páchania sa zautomatizovali v inom konaní (*napríklad pri výkone povolaní*) a tzv. transferom boli prenesené do kriminálneho konania (*je možné sa s nimi stretnúť aj u osôb, ktoré nedisponujú kriminálnou skúsenosťou*).

Pretože spôsob páchania trestného činu je pomerne zložitý systém, automatizácia v konaní sa najčastejšie uplatňuje len pri niektorých jeho komponentoch („*podpis páchatel'a*“).

Ak sú kriminálne aktivity výsledkom pôsobenia objektívnych a subjektívnych faktorov, potom v genéze kriminálnej skúsenosti zohráva osobnosť ich subjektu prvoradú rolu. Je to tak preto, lebo táto osobnosť sa vyznačuje určitými špecifikami, tak ako je aj špecifickou sama koncepcia a poňatie kriminálnej skúsenosti.

Na základe týchto skutočností je možné vysloviť záver, že otázky súvisiace s poznávaním genézy kriminálnej skúsenosti sú pomerne zložité, avšak hľadanie odpovedí na ne je jednou z dôležitých úloh, ktoré sú povinní plniť operatívni pracovníci.

4 Klasifikácia osôb operatívneho záujmu s kriminálnou minulosťou

Z výsledkov analýzy registrovanej trestnej činnosti (*objasnené, spracované návrhy na obžalobu*) vyplýva, že ich subjekty kriminálnu skúsenosť získavajú predovšetkým tým, že sa kriminálne aktivizujú. Sami spáchali trestný čin, páchali (*páchajú*) trestné činy, resp. sa podieľali na spáchaní trestného činu, alebo podieľajú na páchaní trestných činov.

Podiel osôb s kriminálnou minulosťou na štatisticky registrovanej kriminalite v SR Policajným zborom v roku 2010³

Druh kriminality	Zistené	Objasnené (%)	Kriminálna minulosť
Celková kriminalita	95 252	49,05	
Násilná kriminalita	7532	72,82	1468
Vraždy	89	71,91	25
Lúpeže	1188	54,88	44
Úmyselné ublíženie na zdraví	2426	68,96	152
Mravnostná kriminalita	678	75,66	125
Znásilnenie	117	70,94	32
Sexuálne zneužívanie	369	81,57	64
Majetková kriminalita	47408	32,55	4994
Krádeže vlámaním	14783	24,87	1087
Ekonomická kriminalita	16781	43,73	131

V danom prípade ide o pomerne veľkú skupinu osôb, ktorá je značne heterogénna. Vzhľadom na tieto skutočnosti sa na účely realizácie procesov OPČ ukazuje ako vhodné túto heterogénnu kategóriu osôb účelovo klasifikovať do dvoch základných skupín:

- a) osoby s nerecidívnou kriminálnou minulosťou,**
- b) osoby s recidívnou kriminálnou minulosťou.**

Predovšetkým operatívna prax potvrdzuje, že význam uvedenej klasifikácie je vhodné spájať so samotným argumentačným zdôvodňovaním operatívneho záujmu o tieto subjekty,

³ <http://statpz.minv.sk/statistika/>

ako aj s adekvátnymi opatreniami, ktoré operatívni pracovníci účelovo aplikujú pri ich poznávaní a eliminovaní ich kriminálnych aktivít.

V systéme kreovanej teórie operatívne poznanie osoby s kriminálnou minulosťou, recidíva kriminálnych aktivít a možnosti ich skúmania tvoria relatívne samostatné objekty. Relatívna samostatnosť týchto kategórií je odôvodnená predovšetkým možnosťami ich skúmania a popisovania, ktoré sú limitované aj tematickou redukciou, ktorá je zosúladená s potrebami operatívnej teórie a praxe.

4. 1 Operatívny záujem o osoby s nerecidívnou minulosťou

Operatívni pracovníci do tejto skupiny začleňujú osoby, ktoré sa v minulosti jednorazovo kriminálne aktivizovali, resp. sú dôvodne podozriví, že sa začínajú kriminálne aktivizovať:

- *v minulosti spáchali trestný čin, za ktorý boli právoplatne odsúdení,*
- *sú dôvodne podozriví, že v minulosti spáchali registrovaný trestný čin, za ktorý neboli právoplatne odsúdení,*
- *sú podozriví, že páchajú trestný čin (v jednotlivých jeho štádiách), ktorý nie je odhalený,*
- *začínajú sa nonintencionálne kriminálne aktivizovať (vytvárajú podmienky), nevedome kriminálne konajú (extrémisti a pod.),*
- *začínajú sa intencionálne kriminálne aktivizovať (príprava, návod, pokus) a pod.*

Na základe empirického poznania je možné uviesť, že táto účelová klasifikácia pomerne jednoducho, avšak obsahovo dostatočne vymedzuje argumenty, ktoré je možné využiť pri zdôvodňovaní operatívneho záujmu o tieto subjekty. Vzhľadom na to, že tieto subjekty predstavujú potenciálnych páchatel'ov trestných činov, operatívni pracovníci vo vzťahu k nim sú povinní účelovo aplikovať konkrétne, predovšetkým represívne opatrenia. Ak nie sú podozriví zo spáchania, resp. páchania trestných činov, tieto opatrenia majú preventívny charakter a sú realizované paralelne s adresným a adekvátnym poznávaním týchto osôb. V tejto súvislosti je možné navrhnúť akceptovať tento postup.

Operatívni pracovníci pri poznávaní tejto kategórie osôb, predovšetkým na základe identifikačných kritérií, zatriedia osobu do konkrétnej podskupiny. Primárnym cieľom tohto postupu je argumentačne zdôvodniť samotný charakter operatívneho záujmu o konkrétny subjekt. Pri tejto činnosti využívajú situačné a personálne dôvody, ktoré vyplývajú z analýzy operatívnej situácie a z určenej identity ich kriminálnej minulosti. V kontinuite s týmto poznaním, adresne stanovujú ciele, ktoré je potrebné aplikovaním **formy OPČ - poznávanie a preverovanie informácií k osobám operatívneho záujmu** dosiahnuť.

Z empirického poznania vyplýva, že operatívni pracovníci pri aplikácii tejto formy OPČ sú povinní postupovať účelovo, cieľavedome, systémovo, účinne a efektívne. Nimi realizované aktivity musia korigovať s požiadavkami, ktoré sú určené pre finálny informačný výstup tejto konkrétnej formy OPČ (*výsledok, efekt, pridaná hodnota, zodpovednosť*). V danej súvislosti je vhodné uviesť, že akákoľvek forma ľudskej činnosti, ak má byť účinná, musí vyhovovať určitým požiadavkám, ako je napríklad primeranosť, špecifickosť, kontrolovateľnosť, spoľahlivosť a pod. Pretože tieto požiadavky majú všeobecnú platnosť (*metodologickú*), nebudeme ich bližšie rozoberať. Pripomíname len, že vo forme OPČ, ktorá je aplikovaná vo vzťahu k osobám operatívneho záujmu, musia byť v plnom rozsahu akceptované.

Paralelne s týmito požiadavkami, pri praktickom poznávaní a preverovaní informácií k osobám operatívneho záujmu, sú na aplikáciu tejto formy vnášané aj ďalšie nároky. Je to preto, lebo táto forma je aplikovaná v obzvlášť citlivej oblasti spoločenského života. Každé

pochybenie pri jej aplikácii vyvoláva závažné negatívne následky, ktoré môžu ohroziť práva a slobody občana a následne pôsobiť nežiaduco pri napĺňaní účelu OPČ. Z tohto dôvodu operatívni pracovníci sú povinní rešpektovať princípy, na ktorých je založená činnosť štátnych orgánov. Využitie metódy a prostriedky OPČ, ktorými sa zasahuje do sféry občianskych práv a slobôd, musia byť v prísnom súlade so zákonom. Formulované poznanie vo výstupoch tejto formy musí obsahovať objektívne fakty, ktorých pravdivosť je možné náležitým spôsobom overiť.

Zdalo by sa, že táto požiadavka je úplne samozrejímavá a že je zbytočné ju zdôrazňovať, pretože v právnom štáte má byť činnosť štátnych orgánov vykonávaná spôsobom, ktorý stanovuje zákon (čl. 2, ods. 2 Listiny základných práv a slobôd). Z praktických skúseností je zrejmé, že ak ju posudzujeme na úrovni jednotlivých čiastkových realizovaných opatrení a úkonov v realizovaných procesoch OPČ, jej akceptácia je komplikovanejšia. Ak by sme požiadavku zákonnosti interpretovali tak, že každý detail činnosti a všetky kroky a operácie, ktoré vykonáva operatívny pracovník (*štátny orgán*) pri poznávaní osoby operatívneho záujmu, musí byť upravený zákonom, kladieme nesplniteľnú požiadavku, a to jednak na samotného zákonodarcu, ako aj na realizátora tejto formy OPČ (*operatívneho pracovníka*). Problém spočíva v tom, že operatívni pracovníci pri realizovaní tejto formy OPČ využívajú rôzne postupy a operácie (*metódy a prostriedky*), a to v rôznych mnohokrát neštandardných situáciách (*prostredí*), ktoré prakticky nie je možné v plnom rozsahu akceptovať pri tvorbe právnych noriem.

Z týchto dôvodov záver tejto úvahy je taký, že nie všetky opatrenia a úkony, ktoré sú aplikované v tejto forme OPČ, musia byť výslovne upravené zákonom. Explicitne v zákone musia byť upravené len tie, ktorými operatívni pracovníci zasahujú do občianskych práv a slobôd.

Operatívni pracovníci pri identifikácii osoby, ktorá spáchala v minulosti trestný čin, za ktorý bola právoplatne odsúdená a nie je podozrivá zo spáchania trestného činu, využívajú predovšetkým:

- všeobecné personálne identifikačné údaje k osobe páchatel'a,
- znaky charakterizujúce kriminálnu charakteristiku ním spáchaného trestného činu (*najmä konanie pred spáchaním, v priebehu a po spáchaní trestného činu*),
- špecifické znaky kriminálnej charakteristiky trestného činu – motív, účel, cieľ, správanie sa na mieste činu, utajovanie, správanie sa páchatel'a v procese odhaľovania a dokazovania,
- správanie sa odsúdeného, jeho postoje k resocializácii po prepustení z ústavov na výkon väzby a ústavov na výkon trestu odňatia slobody, charakter kriminálnej skúsenosti a pod.

Z toho vyplýva, že na základe dosiahnutého informačného výstupu z realizácie tejto formy OPČ operatívni pracovníci vo vzťahu k tejto kategórii osôb môžu plniť tieto úlohy:

- prognózovať ich postoje k akceptácii práva,
- navrhovať resocializačné opatrenia,
- participovať na realizácii opatrení a úkonov pri ich resocializácii a pod.

4. 2 Operatívny záujem o osoby s recidívnou kriminálnou minulosťou

Spoločenská závažnosť kriminálnych aktivít, na ktorých sa podieľajú subjekty s recidívnou kriminálnou minulosťou, pramení najmä z toho, že nimi spáchané trestné činy:

- tvoria vysoký podiel na spáchaní a páchaní trestnej činnosti,
- sú spáchané racionálne, profesionálne,
- sú pomerne zložito odhaľované a dokazované,

- (druhykrát a viackrát) svedčia o ich vyhranenom zameraní pokračovať v trestnej činnosti,
- nasvedčujú o ich prevažujúcich protispoločenských postojoch.

Z výsledkov analýz trestnej činnosti je zrejmé, že ak sa na nej podieľajú subjekty s recidívnou kriminálnou minulosťou, v mnohých prípadoch pri ich páchaní realizujú detailnú prípravu, rozdelenie úloh medzi účastníkmi, premyslený sofistikovaný postup na mieste činu spojený s utajovaním a pod. To všetko spolu so skúsenosťami, ktoré získali pri predchádzajúcom kontakte s operatívnymi pracovníkmi (aj orgánmi činnými v trestnom konaní), podstatne sťažuje odhalenie a dokazovanie nimi spáchaných trestných činov.

**REKAPITULÁCIA
VÝVOJA TRESTNEJ ČINNOSTI (2006 – 2010)
PERCENTUÁLNY PODIEL JEDNOTLIVÝCH KATEGÓRIÍ PÁCHATEĽOV⁴**

	Rok	Celkový počet odsúdených	Mladiství		Ženy		Recidivisti uznaní súdom	
			počet	%	Počet	%	počet	%
SR	2006	25 764	1 584	6,15	3 611	14,02	1 892	7,34
	2007	27 067	1 923	7,10	3 560	13,15	1 339	4,95
	2008	28 681	2 126	7,41	4 055	14,14	8 013	27,94
	2009	30 953	2 026	6,55	4 582	14,80	9 144	29,54
	2010	31 179	1 748	5,61	4 600	14,75	9 881	31,69

Predovšetkým z týchto dôvodov pri plnení delegovaných úloh operatívni pracovníci pracujú s trestnoprávnymi pojmami „**recidíva**“ a „**recidivista**“. V danej súvislosti je možné uviesť, že recidíva je osobitným prípadom tzv. „*mnohosti*“ trestných činov jedného páchatel'a, čiže spáchania viacerých (*najmenej dvoch*) trestných činov tým istým páchatel'om. Pojem recidíva vo všeobecnosti pochádza z latinčiny a znamená *návrat, opakovanie istého (nežiaduceho) javu*. Recidíva kriminálnych aktivít tvorí osobitnú kategóriu, ktorá je predovšetkým z hľadiska jej následkov, ale aj samostatných jej nositeľ'ov pre spoločnosť mimoriadne závažná. Z výsledkov výskumu vyplýva, že príčiny recidívy nie je možné správne vysvetliť a charakterizovať bez náležitého rozboru osobnosti recidivistu, jej podstaty, zvláštností a procesu jej formovania.

V teórii a v praxi sú akceptované rozdielne prístupy, podľa ktorých sa vymedzuje pojem recidíva a recidivisti. Pomerne frekventovane pri charakterizovaní týchto pojmov sú využívané prístupy trestnoprávne, kriminologické, penitenciárne, kriminalistické a policajné.

Z **trestnoprávneho hľadiska** recidívou sa označujú prípady, v ktorých páchatelia spáchajú ďalší trestný čin, a to aj napriek tomu, že už predtým boli za iný spáchaný trestný čin odsúdení. Najdôležitejším znakom, ktorý odlišuje *recidívu od súbehu*, je, že páchatel' bol už za predchádzajúci trestný čin právoplatne odsúdený. Recidíva je závažnejšia ako súbeh preto, lebo hoci bol páchatel' už odsúdený, a teda aj dôrazne varovaný pred ďalším páchaním trestných činov, toto odsúdenie nevedlo k jeho náprave a pokračuje v páchaní trestných činov. K tomu niekedy pristupuje aj skutočnosť, že ak bol už trest aj vykonaný, spravidla nemožno urobiť záver, že splnil svoj účel. Medzi súbehom a recidívou sú dve časové hranice.

⁴ <http://www.justice.gov.sk/stat/roc/11/index.htm>

Prvou hranicou je okamih vyhlásenia odsudzujúceho rozsudku, ktorý ešte nenadobudol právoplatnosť, a druhou hranicou je právoplatnosť odsudzujúceho rozsudku. Z toho dôvodu treba od recidívy odlišovať prípad, keď páchateľ po vynesení odsudzujúceho rozsudku súdom prvého stupňa, ale ešte pred nadobudnutím jeho právoplatnosti, spácha ďalší trestný čin. Tieto dva trestné činy nemožno považovať ani za súbeh (*páchateľ spácha dva alebo viac trestných činov predtým, ako bol za niektorý z nich odsúdený súdom prvého stupňa*), ani za recidívu (*páchateľ spácha trestný čin po tom, ako ho súd právoplatne odsúdil za iný, predchádzajúci trestný čin*). Takýto prípad sa niekedy označuje ako nepravá recidíva. Uvedené je akceptované pri posudzovaní konania páchateľa v štádiu prípravy, pokusu, účasti na trestnom čine.

Recidíva v trestnom práve je klasifikovaná z viacerých hľadísk, a to *podľa charakteru páchanej trestnej činnosti na:*

- všeobecnú,
- druhovú a
- špeciálnu.

Podľa časového rozpätia medzi právoplatným rozhodnutím a ďalším spáchaným trestným činom na recidívu:

- časovo obmedzenú a
- časovo neobmedzenú.

Podľa zaradenia v trestnom zákone:

- na recidívu zaradenú vo všeobecnej časti Trestného zákona a
- recidívu zaradenú v osobitnej časti Trestného zákona.

Význam trestnoprávneho tzv. „legálneho“ hľadiska pri vymedzení recidívy je spájaný s účelom trestného konania. Uplatňuje sa predovšetkým pri výmere, ukladaní a výkone trestu a ochranných opatrení. Z týchto hľadísk spoločenská závažnosť recidívy spočíva v skutočnosti, že ani predchádzajúce odsúdenie za spáchaný trestný čin nevedlo k náprave páchateľa, ktorý spácha druhý alebo ďalší trestný čin po právoplatne odsudzujúcom rozsudku (tzv. *materiálne poňatie recidívy*).

Z trestnoprávneho pohľadu opätovné spáchanie trestného činu po tom, čo bol páchateľ za predchádzajúci trestný čin právoplatne odsúdený, má pre obžalovaného nasledujúce dôsledky:

- recidíva sa považuje za všeobecnú priťažujúcu okolnosť,
- recidíva je okolnosťou podmieňujúcou použitie vyššej trestnej sadzby,
- možnosť uložiť opatrenie – ochranný dohľad,
- uplatnenie zásady „*trikrát a dost*“,
- zvýšenie dolnej hranice trestnej sadzby,
- vonkajšia diferenciácia výkonu trestu odňatia slobody,
- ak súd uloží trest odňatia slobody na doživotie, môže zároveň rozhodnúť, že podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody nie je prípustné.

Z pohľadu **kriminológie** sú recidívne spáchané trestné činy skúmané ako hromadný sociálny jav v najširších súvislostiach. Pri tomto prístupe vychádza sa z toho, že poznávanie tohto javu, jeho príčiny a podmienky, účinnosť prevencie, resocializácia páchateľov a pod. vyžaduje skúmať (v *súhrne i jednotlivo*) všetky osoby, ktoré sa opätovne podieľajú na páchaní trestných činov, bez ohľadu na to, či už boli za tieto predchádzajúce konania stíhané, odsúdené alebo potrestané. Význam tohto prístupu je vhodné posudzovať najmä vo vzťahu recidívy k stavu, štruktúre a dynamike kriminality – fenomenológii a pod.

V **penitenciárnom** poňatí sa za recidivistu považuje osoba, ktorá je najmenej druhýkrát vo výkone trestu odňatia slobody. Toto poňatie recidívy má význam najmä pre posudzovanie predchádzajúceho nápravno-výchovného procesu, pri určovaní jeho účinnosti a následne hľadani nových diferencovaných postupov v zaobchádzaní s recidivujúcimi osobami.

Kriminalistika skúma recidívu z rôznych aspektov. Medzi nimi dominantné postavenie majú vlastnosti páchatel'a ovplyvňujúce tvorbu stôp, ktoré sa v nich zobrazujú. Tie sú odrážané v stopách, ovplyvňujú proces tvorby stôp, ako aj samotný spôsob páchania trestného činu. Spôsob páchania trestného činu je špecifikovaný systém operacionálnych elementov trestnej činnosti a činností s nimi úzko spätých.⁵

Aj tieto skutočnosti ovplyvnili vytvorenie a využívanie kriminalistických evidencií, ich systémov, napríklad „*modus operandi systém*“ (MOS) a iné.

Zhrnutím uvedeného je možné konštatovať, že rozdielne metodologické prístupy, špecifické ciele a úlohy jednotlivých teórií a praxe na úseku kontroly kriminality vyžaduje i rozdielne prístupy k vymedzeniu daných pojmov. Každá vedná disciplína, ktorá sa zaoberá problematikou recidívy (*recidivistov*), si vymedzuje poňatie tejto kategórie, rešpektujúc svoj špecifický predmet skúmania, svoj vlastný účel, ciele a úlohy.

Rešpektujúc špecifický predmet náuky operatívne poznanie pri vymedzovaní charakteristiky recidívy, je vhodné prihliadať na možnosti, ktoré súvisia s poznávaním tohto fenoména a jeho subjektov.

V súlade s napĺňaním **účelu OPČ** je vhodné, ak operatívni pracovníci recidívu skúmajú ako proces, stav, vlastnosť, následok, a to vo vzťahu ku kriminálnym aktivitám, ktoré sú realizované konkrétnymi subjektmi. Z tohto pohľadu recidíva a recidivisti sú v OPČ špecifické kategórie, ktoré sú charakterizované ontologickými a gnozeologickými vlastnosťami.

Proces recidívy, ktorý je spájaný s určitým subjektom kriminálnej aktivity, prebieha v konkrétnom prostredí. Jeho samotný priebeh (*jeho jednotlivé štádia*) ovplyvňuje celý rad faktorov, ktoré majú objektívny a subjektívny charakter. Pre realizáciu OPČ majú osobitný význam faktory, ktoré determinujú samotný prejav tohto procesu a možnosti jeho poznávania. Z tohto dôvodu operatívni pracovníci proces recidívy konkrétnych subjektov skúmajú systémovo, interdisciplinárne a výrazne cieľavedome a účelovo. Pri tomto skúmaní získavajú poznanie, ktorého obsahom sú predovšetkým:

- identita subjektu recidívy,
- charakter a obsah recidívneho konania,
- príčiny recidívneho konania,
- determinanty recidívy,
- forma recidívy – začiatok, priebeh a ukončenie,
- možnosti eliminácie recidívy a pod.

Vzhľadom na širokospektrálny účel procesov OPČ recidíva je hodnotená konkrétnymi kvantitatívnymi a kvalitatívnymi ukazovateľmi určujúcimi jej stav. Operatívni pracovníci stav recidívy určujú sumárnymi údajmi vo vzťahu k registrovanej kriminalite a k spáchaným trestným činom konkrétnym páchatel'om. Recidívu interdisciplinárne skúmajú aj ako vlastnosť kriminálnej aktivity. Ako už bolo uvedené, pre účely OPČ sú mimoriadne dôležité výsledky skúmania recidívy trestným právom, kriminológiou, penológiou a kriminalistikou.

⁵ MUSIL. J. a kol. *Kriminalistika, učebnice pro studující práv*, Naše vojsko, Praha 1990, s. 30., ISBN 80-206-0094-9

V procese realizovaného výskumu sme nadobudli presvedčenie, že na realizáciu procesov OPČ je dôležité poznávať recidívne konanie konkrétnych subjektov aj ako následok, a to vo vzťahu k:

- politickej, právnej a ekonomickej situácii,
- penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti,
- výchove a vzdelávaní,
- úrovni vzdelania,
- využívaní voľného času,
- spúšťaciemu fragmentu,
- kriminálnej skúsenosti a pod.

Je to preto, lebo pri napĺňaní účelu OPČ recidíva (*recidívne konanie*) je spájané predovšetkým s konkrétnym subjektom – recidivistom. Z doterajšieho praktického poznania vyplýva, že pre recidivistov je charakteristické:

- hlboká dezorganizácia ich vzťahu k rodine, štruktúrálnej aj funkčnej, poruchový sociálny proces: orientačná rodina ako primárny socializačný činiteľ nemá charakter „*opory, bezpečia a pokoja*“, rodičia sú hodnotení vo väčšine prípadov negatívne, nepôsobia – vzhľadom na svoje problémy – ako životné a identifikačné vzory,
- poruchovosť sociálneho procesu sa prejavuje aj v oblasti školy, v nevhodnom využívaní voľného času, v nedostatočnom vytváraní vhodných pracovných stereotypov, tým je vytvorený priestor na negatívne návyky,
- kriminálne konanie podmieňuje aj poruchy osobnosti v celom rade štruktúrálnych a dynamických aspektov,
- kognitívna oblasť je nedostatočne diferencovaná a plastická, výškou intelektu sa však recidivisti významne neodlišujú od nerecidivistov,
- labilná afektívna zložka osobnosti spolu so zníženou frustračnou toleranciou v záťažových situáciách odbrzdzuje agresívnu aktivitu, prehľbuje nízku sociálnu adaptáciu a zvyšuje sociálnu labilitu,
- kognitívna (*poznávací*) zložka osobnosti (*napríklad záujmová oblasť*) je pomerne primitívne štruktúrovaná, bez sociálne žiaducich kvalít (*osobitne v obsahu a uspokojovaní potrieb*),
- absencia kladných, sociálne aprobovaných perspektív, subjektívne nepriaznivý odhad vlastnej budúcnosti,
- zvýšené riziko psychosomatických ochorení,
- závislosť od omamných a psychotropných látkach (*alkoholu ...*), od hazardných hier,
- akceptácia sily a agresie, rešpektovanie podriadenosti, konanie z pozície sily, masívne diferencovanie sociálnej roly v rámci neformálnych skupinových štruktúr,
- orientácia na kriminálne prostredie (*subkultúru*), akceptácia a vzťah k penitenciárnemu prostrediu a kultúre, kriminálne skúsenosti (*nadobudnuté počas ich ontogenézy*),
- absencia pozitívnych spoločenských kontaktov a väzieb,
- absencia sebakritiky, pevne fixované racionalizačné mechanizmy (*ospravedlňujúce trestnú činnosť*),
- negatívne dôsledky v kooperácii s operatívnymi pracovníkmi, resp. výrazné odmietanie pomoci od iných subjektov v spoločnosti a pod.⁶

⁶ OSMANČÍK, O., SUCHÝ, O. *K otázkam zvýšenej účinnosti boja proti recidíve*, Právnické štúdie XX., SAV Bratislava 1972, s. 141-180.

Ukazuje sa ako vhodné, aj tento neukončený popis využiť pri cieľavedomom a systematickom operatívnom poznávaní recidívy a recidivistov. Napríklad z pohľadu realizácie procesov OPČ je potrebné zisťovať a preverovať osobnostné charakteristiky ovplyvňujúce genézu recidívy aj prostredníctvom **časového intervalu**, v ktorom sa páchatel prepustený z výkonu trestu odňatia slobody dopustí nového trestného činu – **interval recidívy**. Z logiky veci vyplýva, že krátky časový interval signalizuje závažnosť ďalšej recidívy, že resocializačný proces v priebehu výkonu trestu z rôznych dôvodov neplnil svoje poslanie. Značný význam tu majú aj podmienky a situácie, do ktorých sa osoba prepustená z výkonu trestu odňatia slobody vracajú.

Výskum uskutočnený hlbokou exploatáciou statických údajov potvrdil, že existuje významná závislosť medzi vekom páchatela, jeho rodinným stavom, stupňom vzdelania a pracovnou kvalifikáciou, druhom trestnej činnosti, počtom predchádzajúcich odsúdení, pohlavím a intervalom recidívy. Uvedené závery, ku ktorým dospeli realizáciou aplikovaného výskumu odborníci v minulosti, sme na účel ich objektivizácie konfrontovali v súčasnej dobe.⁷ V policajnej praxi sme oslovili vytypovaných respondentov (*50 príslušníkov služby kriminálnej polície, ktorí sú v služobnom pomere 10 rokov a viac*) s tým, aby vyjadrili svoj názor na tieto publikované závery a podľa svojich možností svoj názor argumentačne zdôvodnili (*náčrt možných argumentov im nebol poskytnutý*). Po vyhodnotení ich stanovísk môžeme uviesť, že oslovení respondenti (100 %) uviedli, že na základe praktických skúseností z realizovaných trestných činov nadobudli poznanie, že: čím **mladšia je osoba**, ktorá sa vracia z výkonu trestu odňatia slobody, tým je pravdepodobnejšie, že pokiaľ po prepustení spácha nový trestný čin, vykoná tak v krátkom intervale (*spravidla do 6 mesiacov*), a naopak, čím je táto osoba staršia, koná tak až v dlhšom časovom intervale. Mladší jedinci ťažšie prekonávajú resocializačné problémy, ktoré v značnej miere vyplývajú aj z objektívnych prekážok. Vedľa problémov s ubytovaním, rodinných, finančných a pracovných, patria sem predovšetkým vplyvy pôvodného kriminálneho a rodinného prostredia. K tomu pristupujú aj dôsledky situácie predchádzajúceho stavu zrelosti, predovšetkým v sociálnom zmysle, a s tým spojené zmeny v sociálnom statuse. Prekonať súhrn resocializačných a readaptačných ťažkostí nie je mnohokrát v silách mladistvého. Preto recidíva u týchto osôb nemusí ešte nutne znamenať mimoriadny stupeň morálneho narušenia, ako je to u vekovo starších recidivistov.

Čím nižší je stupeň vzdelania a pracovnej kvalifikácie, tým vyšší je podiel recidivistov, ktorí spáchajú nový trestný čin v krátkom časovom intervale. Nedostatky vo vzdelaní a profesionálnej príprave sa neprejavujú len v tom, že jedinci s týmito vlastnosťami ťažšie akceptujú resocializačné pôsobenie, ale prejavujú sa aj v ťažkostiach spojených s pracovným zaradením takýchto osôb po ich prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Pretože títo jedinci nie sú spravidla schopní vykonávať iné než nenáročné, mechanické práce, nevyžadujúce tvorivý a individuálny prístup, nie je ľahké vzbudiť u nich pozitívnu pracovnú motiváciu, hlbší vzťah k práci a trvalejší záujem o ňu.

Rodinné prostredie je popri zamestnaní najdôležitejším záchytným bodom, o ktorý sa opiera ďalší resocializačný proces. Ak chýba tento záchytný bod, je reintegrácia do života spoločnosti výrazne sťažená. Osamelo žijúci recidivisti nepoznajú významné regulatívy správania, ktoré sú dané spravidla pocitmi (*aj oslabenými*) manželskej, partnerskej a rodičovskej zodpovednosti. Dôsledkom svojej životnej skúsenosti sú ľahko ovplyvniteľní kriminálnym prostredím, ktoré býva mnohokrát jediným, v ktorom sa stretávajú s náhradou dôvery a intimitou interpersonálnych vzťahov. V mnohých prípadoch je osamelosť recidivistu jedným z prejavov alebo dôsledkov jeho asociálneho zamerania, jeho škodlivých,

⁷ OSMANČÍK, O., SUCHÝ, O. *K otázkam zvýšenej účinnosti boja proti recidíve*, Právnické štúdie XX., SAV Bratislava 1972, s. 141-180.

vyhranene egoistických a individualistických postojov, ktoré mu bránia nielen v tom, aby zachovával základné spoločenské normy a pravidlá, ale aj aby žil v normálnom partnerskom zväzku s iným človekom. To všetko má vplyv na to, že u osamelo žijúcich recidivistov (*aj rozvedených*), ktorí sa vracajú z výkonu trestu odňatia slobody, je pravdepodobnejšie, že ak sa dopustia ďalšieho trestného činu, konajú tak v krátkom časovom intervale, a naopak, u recidivistov žijúcich v partnerskom zväzku, predovšetkým v manželskom, je pravdepodobnejšie, že ak vôbec spáchajú ďalší trestný čin, urobia tak v dlhšom časovom intervale.

Negatívne pôsobenie faktorov osamelosti môže byť obmedzené v interakcii s niektorými pozitívnymi faktormi, napríklad pracovnou kvalifikáciou, rekvalifikáciou a pod.

Existuje **závislosť medzi druhom spáchanej trestnej činnosti** a intervalom recidívy. V danom smere je možné formulovať záver, že ak sa recidivista vracajúci sa z výkonu odňatia slobody, dopustí novej závažnej trestnej činnosti, je pravdepodobnejšie, že tak bude konať v krátkom časovom intervale, a naopak. Do určitej miery je tento záver vysvetľovaný aj tým, že ňou spáchaná závažná trestná činnosť sa spravidla neutají a je intenzívnejšie odhaľovaná.

Existuje **závislosť medzi počtom predchádzajúcich odsúdení a intervalom recidívy**. Osoby, ktoré už boli dvakrát trestané, vracajúce sa z výkonu trestu odňatia slobody, dopúšťajú sa nových trestných činov v krátkom aj v strednom a dlhodobom časovom intervale. Ak má osoba, vracajúca sa z výkonu trestu odňatia slobody, za sebou len jedno odsúdenie, je pravdepodobnejšie, že ak sa dopustí nového trestného činu, koná tak až v strednom alebo dlhodobom časovom intervale.

Negatívne pôsobenie aj tohto faktora môže byť oslabené v interakcii s pozitívnym faktorom – ako školským vzdelaním, pracovnou kvalifikáciou a pod.

Je zistený **väčší podiel recidívy v krátkom časovom intervale (v prvých šiestich mesiacoch) u žien ako u mužov**. Ženy recidivistky sú značne morálne narušené a sú pomerne ťažko napravitelné. Čím mladšia je osoba ženského pohlavia, ktorá sa vracia z výkonu trestu odňatia slobody, tým je aj pravdepodobnejšie, že ak sa dopustí ďalšej trestnej činnosti, spácha ju v krátkom časovom intervale.

Recidivisti majú **vysoký podiel na páchaní všeobecnej kriminality (násilnej, mravnostnej a majetkovej)**. Pre recidivistov určitej kategórie trestných činov platia viacmenej špecifické charakteristiky. Týka sa to najmä násilných a sexuálnych deviantov. Túto kategóriu recidivistov možno charakterizovať určitým „*blokom emocionálnych väzieb*“, emocionálnou labilitou, výraznou submisívnosťou, nedostatkom dominancie, nízkou tendenciou k riziku, nie sú pregnantne podozrievaví (*s minimálnou paranoidou*). Sú u nich oslabené faktory brániace trestnej činnosti (*ide pravdepodobne o momenty plynúce s deviantnou stimuláciou*) – vraždy, ublíženie na zdraví, sexuálne zneužívanie, znásilnenie, krádeže, podvody a pod.

Za veľmi nebezpečných páchatel'ov oslovení respondenti označili recidivistov, ktorí sa dopúšťajú úmyselnej trestnej činnosti, na ktorú sa pripravujú a spravidla ju páchajú kvalifikovaným spôsobom. Podľa ich názoru ide predovšetkým o recidivistov na úseku majetkovej, mravnostnej a násilnej kriminality, ktorí za túto trestnú činnosť boli právoplatne odsúdení. Práve táto skupina recidivistov nie je prevychovateľná. Potvrdzujú to aj skutočnosti, že po návrate z výkonu trestu odňatia slobody sa v priebehu jedného roka vracajú späť do výkonu trestu. Dokazuje to aj vysoký počet odpykaných trestov odňatia slobody, pričom operatívni pracovníci disponujú poznaním, že niektorí z nich sa už v jeho priebehu pripravujú na páchanie ďalšej trestnej činnosti.

Z uvedeného vyplýva, že príčiny a podmienky, ktoré pôsobia na vznik recidívy, majú komplexný charakter. Výskumy dokazujú, že ide o vplyvy pôsobiace už v detstve a v čase

dospievania, pričom v mnohých prípadoch zohráva negatívnu rolu rodina a často opakovaný výkon trestu odňatia slobody.

Jednorazové čiastkové riešenia dosiaľ nevedli, a ani nemôžu viesť k dosiahnutiu žiaduceho zásadného obratu na úseku kontroly recidívy; v danej oblasti je možné odôvodnene vysloviť záver, že riešenie recidívy závisí od poznania všetkých súvislostí a zákonitostí a využitia opatrení celospoločenského charakteru. Riešenie recidívy vyžaduje zvláštnu pozornosť a uplatnenie všetkých zákonných preventívnych a represívnych opatrení, a to v procese jednotlivých etáp penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti, ako aj súčinnosť s ďalšími orgánmi pôsobiacimi v tejto oblasti.

5 Participácia operatívnych pracovníkov pri zabezpečovaní postpenitenciárnej starostlivosti o osoby s kriminálnou skúsenosťou

Prax potvrdzuje, že operatívni pracovníci môžu dosiahnuť na úseku kontroly kriminality výraznejšie úspechy, ak prijímajú a realizujú opatrenia v prospech osôb, ktoré sa v minulosti kriminálne aktivizovali. Aplikovaním týchto opatrení dochádza k stagnácii vo vývoji a spoločenskej závažnosti trestných činov, k poklesu stavu kriminality ako zákonitého sprievodného javu zdravo prosperujúceho právneho štátu. Účel týchto opatrení má výrazný preventívny charakter, pretože ich základným cieľom je vytvárať vhodné podmienky na aplikáciu postpenitenciárnej starostlivosti a dovŕšenie resocializácie (ktorú zabezpečujú probační pracovníci) týchto osôb.

Postpenitenciárna starostlivosť prispieva k účelnému ovplyvňovaniu resocializačných procesov jednotlivcov alebo skupín, ktorí sú sociálne narušení alebo ťažko prispôsobiví. Je to nerepresívna forma pôsobenia (*štátneho a mimoštátneho*), ktorej cieľom je postupne sa vyrovnávať s protispoločenskými problémami. Patrí sem súhrn jednotlivých zámerných činností, ktorých cieľom je vytvárať všestranné podmienky na demokratický spôsob života a výchovu osôb, najmä tých, ktoré boli prepustené z výkonu trestu odňatia slobody. Osobitne tieto aktivity sú spájané s kontrolou recidívy.

„Postpenitenciárna starostlivosť je spoločenským inštitútom, ktorý vzniká z potreby spoločnosti kontrolovať a obmedzovať nežiaduce asociálne javy a procesy, na ktorých vzniku sa podieľajú konkrétne subjekty“.

Postpenitenciárna starostlivosť je možné charakterizovať ako systém aplikovaných najmä výchovných opatrení, ktoré sa vykonávajú s cieľom pomáhať osobám prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody pri ich zapojení do spoločenského života“

Zákonná úprava postpenitenciárnej starostlivosti u nás spočíva predovšetkým na princípe dobrovoľnosti. Skúsenosti však ukazujú, že u niektorých osôb, ktoré boli prepustené z výkonu trestu odňatia slobody, sa nedá vystačiť s postpenitenciárnym pôsobením na základe dobrovoľnosti. Takéto osoby je treba podrobovať zvláštnemu druhu spoločenskej kontroly a starostlivosti a opatrením štátneho donútenia určitú dobu po ich prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, resp. počas ich života. V tomto zmysle je potom namieste hovoriť aj o novej nútenej postpenitenciárnej starostlivosti, ktorá by mala byť napr. zo zákona záväzne aplikovaná najmä pre recidivujúce subjekty. V danom prípade ide o kombináciu integrálnych zložiek – kontroly, dohľadu a pomoci.

Vo všeobecnosti je možné uviesť, že prípadná zo zákona povinná postpenitenciárna starostlivosť je nevyhnutná pre jedincov, u ktorých výkon trestu odňatia slobody nesplnil svoj účel a u ktorých je preto ďalšie výchovné pôsobenie po prepustení z výkonu trestu najviac žiaduce.

Procesy, ktorými by takáto nútená postpenitenciárna starostlivosť bola realizovaná, by mali preventívny charakter. Dá sa povedať, že by takéto legislatívne úpravy mohli byť dôležitými prostriedkami prevencie a ich uplatňovanie by bolo v záujme ochrany spoločnosti i

samotných osôb prepustených z výkonu trestu odňatia slobody (*častočne ich rieši zákon o ochrannom dohľade*).

Z týchto dôvodov operatívni pracovníci sú povinní tieto aktivity vykonávať adresne, cieľavedome a systematicky, vo forme štruktúrovaného procesu OPČ. Pre tento proces sú typické východiskové štádiá (*identita potreby, ciele, úlohy, postup, predpokladaný výstup*), realizácia, informačný výstup a hodnotenie.

Operatívni pracovníci sú povinní osobám s kriminálnou skúsenosťou venovať pozornosť najmä po ich prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Prax potvrdzuje, že účinnosť a efektívnosť aplikácie týchto opatrení a úkonov sú priamo determinované úrovňou poznania osoby. V danej súvislosti je potrebné uviesť, že operatívni pracovníci, predovšetkým účelovo spracovaným poznaním vo vzťahu k týmto osobám, participujú spoluprácou s príslušnými orgánmi na zabezpečovaní postpenitenciárnej starostlivosti. Obmedzovanie a následné odstraňovanie príčin a podmienok recidívy predpokladajú uplatnenie rôznych opatrení ekonomického, politického, kultúrneho a iného charakteru. Recidívu v tomto zmysle je potrebné riešiť nielen ako problém trestnoprávny, kriminologický, kriminalistický, ale aj ako problém sociologický, psychologický, pedagogický, s využitím poznania ďalších vedných odborov.

Komplexný prístup k riešeniu recidívy zahŕňa celý rad činiteľov. Medzi základné patrí koordinovanosť postupu všetkých subjektov, tvoriacich systém kontroly recidívy. Rovnako tak je potrebné zameriavať diferencované pôsobenie cieľavedome do všetkých oblastí spoločenského života v nadväznosti na poznané príčiny a podmienky recidívy, usilovať o zmenu osobnosti potenciálneho a faktického recidivistu adekvátnymi zmenami v rodine, škole, pracovných kolektívoch, vo využívaní voľného času a pod.

Námety k diskusi

Na realizáciu účinných a efektívnych opatrení na elimináciu recidívy trestných činov je potrebné vytvoriť zodpovedajúce podmienky. Napríklad doriešiť právnu úpravu s akcentom na zamedzenie duplicity alebo naopak, absenciu v pôsobení subjektov vytvoreného systému pri presadzovaní postpenitenciárnej starostlivosti. Zaistiť riadenie a koordináciu tohto systému so zameraním na elimináciu vzniku recidívy. Zdokonaľiť znalosť stavu, štruktúry a dynamiky recidívy, vzájomnú informovanosť subjektov a pod.

Operatívni pracovníci sú povinní pri plnení delegovaných úloh realizovať preventívne a represívne opatrenia na úseku dohľadu a kontroly osôb s kriminálnou minulosťou. V systéme policajného konania sú povinní podieľať sa na riadení, organizácii a koordinácii tejto činnosti. Z uvedeného je zjavné, že v tomto smere ich praktická činnosť značne presahuje rámec policajného konania. Konkrétnym účelovým konaním sú povinní nadväzovať a upevňovať koordinačné vzťahy s mimorezortnými orgánmi, inštitúciami a organizáciami, ktoré sa taktiež podieľajú na dohľade nad týmito subjektmi. Realizovanými procesmi OPČ sú povinní vytvárať vhodné podmienky pre analýzu faktorov, ktoré ovplyvňujú stav, štruktúru a dynamiku recidívy a participujú na plánovaní a realizácii komplexných opatrení, ktoré smerujú k zvýšeniu efektivity pri zabezpečovaní kontroly tohto negatívneho javu. Subjektom, ktorí zabezpečujú postpenitenciárnu starostlivosť, sú povinní poskytovať potrebné poznanie o konkrétnych osobách (*recidivistoch*), ktoré tvoria základ pri určovaní stratégie a realizácie ich prevýchovy.

Operatívni pracovníci sú priamymi realizátormi opatrení smerujúcich k predchádzaniu, zamedzovaniu, odhaľovaniu trestných činov a zisťovaniu ich páchatelov, keďže v tomto systéme zaujímajú významnú pozíciu. Poslanie a kompetencie operatívnych pracovníkov k takejto preventívnej činnosti sú dané tým, že recidivisti vzhľadom na predchádzajúcu kriminálnu skúsenosť postupujú spravidla pri príprave, páchaní a utajovaní trestnej činnosti

kvalifikovanejšie a sofistikovanejšie. Táto skutočnosť vyvoláva potrebu prijímať a realizovať náležité protopatrenia aj zo strany operatívnych pracovníkov (*napríklad špeciálnych orgánov – zriadená pozícia*), ktorí sú vybavení náležitými kompetenciami a možnosťami na účinnú kontrolu tohto problému.

Všeobecne je možné uviesť, že cieľom kontroly recidívy je zaistenie neodvratnosti trestného postihu recidivistov a zaistenie a odstránenie príčin a podmienok, ktoré viedli k vzniku recidívy alebo umožnili jej vznik.

Zo strany operatívnych pracovníkov v rámci takto formulovaného cieľa je potrebné zaistiť:

- postihy za prvotnú (*nerecidívnu*) trestnú činnosť,
- spolupôsobenie v sociálnej adaptácii osôb, ktoré boli právoplatne odsúdené za úmyselné trestné činy (*najmä osôb, ktoré sa vrátili z výkonu trestu odňatia slobody*),
- účinné a adresné poznávanie a dohľad nad správaním a spôsobom života recidivistov,
- individuálne preventívne pôsobenie tak na osobnosť recidivistu, ako aj na sociálne prostredie, v ktorom žije,
- neutralizáciu trestných zámerov recidivistov, t. j. zamedzovanie, predchádzanie ich príprave a pokusom o spáchanie trestných činov a pod.

Z pohľadu realizácie procesov OPČ základným predpokladom zabezpečovania neodvratnosti trestného postihu je odhaľovanie latentnej kriminality, ako aj objasňovanie tých kategórií trestných činov, na ktorých sa podieľajú recidivisti. V tejto súvislosti je možné poukázať na niektoré argumenty:

- z výsledkov analýzy trestných činov vyplýva, že značná časť osôb, ktoré boli prepustené po výkone trestu odňatia slobody, sa do jedného roka znova podieľa na páchaní trestných činov,
- časť recidivistov sa na páchanie a utajovanie trestnej činnosti špeciálne pripravuje, páchajú trestné činy v sérii, využívajú kriminálnu skúsenosť pri účinnom utajovaní trestných činov a pri marení dokazovania,
- značná časť podozrivých osôb zo spáchania trestných činov, po ktorých je vyhlásené pátranie, tvoria práve recidivisti.

Významným nástrojom pri kontrole recidívy je **operatívna kontrola a ochranný dohľad** nad jej subjektmi.⁸ Obidve opatrenia sú príslušnými orgánmi aplikované na účel účinného predchádzania, zabraňovania a odhaľovania trestných činov, ktoré sú páchané touto skupinou osôb. Aplikovaním týchto opatrení sa okrem už uvedenej funkcie sleduje aj výchovné pôsobenie na recidivistoch a ostané záujmové osoby s kriminálnou skúsenosťou.

Z hľadiska praktickej aplikácie operatívni pracovníci sú povinní priamo organizovať, koordinovať výkon operatívnej kontroly osôb s kriminálnou minulosťou. Z pozície orgánov štátnej správy preto nielen participujú na výkone ochranného dohľadu, ale môžu ho aj výrazne zefektívniť.

⁸ Zákon č. 448/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov, o ochrannom dohľade

Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov – Trestný zákon.

Literatúra

BATAILLE G. *Vnitřní zkušenost; Metoda meditace*. Praha-Podlesí : Dauphin 2003 - 267 s. ISBN 80-7272-060-0

KARÁSEK J. *Kantova analogie estetické zkušenosti: systematická a argumentačně analytická studie ke Kantově estetice*. Praha : Filosofie, 2004 - 89 s. ISBN 80-7007-205-9

MOKREJŠ A. *Hermeneutické pojetí zkušenosti*. Praha : Filosofie, 1998, 53 s. ISBN 80-7007-107-9

MUSIL. J. a kol. *Kriminalistika, učebnice pro studující práv*, Naše vojsko, Praha 1990, s. 30., ISBN 80-206-0094-9

OSMANČÍK, O., SUCHÝ, O. *K otázkam zvýšenej účinnosti boja proti recidíve, Právnické štúdie XX.*, SAV Bratislava 1972, s. 141-180.

Zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov

Zákon č. 448/2002 Z. z. o ochrannom dohlade v znení neskorších predpisov,

Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Prezídium PZ Slovenskej republiky: Štatistika kriminality za obdobie 1.1. – 31.12.2010, Údaje za Slovenskú republiku, <http://statpz.minv.sk/statistika/>

Ministerstvo spravodlivosti SR, <http://www.justice.gov.sk/stat/roc/11/index.htm>

Key words: special-interest person, criminal past, criminal experience, relapse, habitual offender, postpenitentiary care, preventive supervision.

Summary

The author, based on the conducted applied research aimed at the object of operational-search processes, decided to point out particular shortcomings which occur in operational officers's work with persons experienced at committing crime.

While realising this goal he shows possible approaches which might be used to explain the category of criminal experience and to carry out its practical and theoretical classification. Special attention was paid to the definition of features typical for persons with unrepeated criminal experience and a genesis of evolution of relapse and a habitual offender. In his opinion, exactly the above-mentioned structural features are mandatory to be learnt by operational officers. On the basis of this knowledge the officers are to adopt, or suggest adequate measures with the purpose of completing resocialisation of persons with criminal experience.

In the conclusion of the study, the author brings forth some particular issues which may form a basic structure of specialised discussion on the topic of control of persons with unrepeated criminal experience, relapse and habitual offenders in the field of commission of crimes.

*doc. Ing. Miroslav Lisoň, PhD.
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Katedra kriminálnej polície
e-mail: miroslav.lison@minv.sk*

Recenzenti: doc. PaedDr. Samuel Uhrin, CSc., doc. JUDr. Dezider Bango, CSc.